

ЎЗБЕК ОТАСИНИНГ ФИТРАТИ ВА ТИЙНАТИ ТАСВИРЛАНГАН ШОҲ АСАР

Аметова Нилуфар Комилжоновна
эркин тадқиқотчи

Аннотация: Ушбу мақолада ёзувчи Улуғбек Ҳамдам қаламига мансуб “Ота” романининг сюжет тизими таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: инсон матонати, адабиётнинг вазифаси, руҳият тасвири, макон ва замон, бахт ва қайғу чизгилари.

Адабиётнинг бош мавзуси ҳамиша инсон руҳияти ва кечинмаларини макон ва замон нуқтаи назаридан турли хил эврилишларда бадиият воситалари ила тасвирлашдир. Бу ҳақда ёзувчи назар Эшонкулнинг “Адабиёт тарбия воситасими?” деган мақоласида рад этилмас қуйидаги фикрларни ўқишингиз мумкин. ““Ҳа!”, адабиёт тарбия воситаси. Буни тан олмасликни мен адабий бодилик, деб тушунаман. Тўғри, адабиёт муаллим ёки ота-она каби бевосита тарбия билан шуғулланмайди, аммо у туйғуни, дидни, эзгулик ва ёвузлик ўртасидаги тасаввур чегарасини, кўнгил ва қалбни тарбиялайди. Шунинг учун у тарбия воситасидир. Инсониятнинг бугунги кўплаб фожиаси маълум маънода адабиётдан узоқлашиши ёки у билан қалбларини тарбияламай қўйгани билан боғлиқ экани дунё алломалари ўртасида таҳлил қилинган ва қилиняпти. Санъат, жумладан, адабиёт тарбияламаган қалб ваҳшийликка, ёвузликка, тубанликка мойил қалбдир. Чунки адабиёт билан тўлган қалбга ёвузлик кириб олиши қийин кечади, кўнгил майли ёвузлик томонга ўтишдан олдин у ерда адабиёт бунёд этган кўрғонларни, қалъаларни бузиб ташлашига тўғри келади. Адабиёт билан тўйинган қалб, онг – пойдевори мустаҳкам бинога ўхшайди. У залолатга бошловчи кўплаб зилзилаларга дош бера олади. Адабиёт ва санъат тарбияламаган қалб “энг паст балли силкинишларга” дош беролмай, тўкилиб кетади. Бу – асрлар оша исботланган ҳақиқат.”¹

Дарҳақиқат, бугунги кун авлоди учун мазкур мавзу ниҳоятда долзарб. Негаки, замонамиз ёшларини бевосита кузатиш асносида уларнинг оломончилик дидига мос, енгил-елпи ҳою ҳавасларга тўла асарларни ўқишга ишқибозлигини кузатиш мумкин. Гарчи мамлакатимизда сўнгги йилларда китобхонлик борасида қатор чора-тадбирлар амалга ошириляётган бўлса-да, ўқишли ва шахс камолотини тарбиялашга қодир асарларни мутолаа қилишда ёш авлод ҳануз оқсамоқда. Шу боис мазкур мақоламизда бугунги ёш авлод ўқиши жоиз ва зарур бўлган асар Улуғбек Ҳамдамнинг “Ота” романи ҳақида қисқача тўхталишни жоиз деб билдик.

¹ <https://ziyouz.uz/ilm-va-fan/adabiyot/nazar-eshonqul-adabiyot-tarbiya-vositasimi/>

Филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган фан арбоби Умарали Норматов ушбу асарга таъриф бераркан, асар миллий адабиётимиздаги шоҳона романлар билан бемалол беллаша олишини, яқин ўртада бундай ажойиб роман ёзилмаганлиги ва орзуларидан бири амалга ошганлигини таъкидлайди.²

Маълумки, Ўткир Ҳошимов қаламига мансуб «Дунёнинг ишлари» асари адиб таъбири билан айтганда барча оналар учун ёзилган, ўз онасини ўзбек оналарининг сиймоси сифатида тасвирланган. Фикримизча, таҳлил объектимидаги Улуғбек Ҳамдамнинг «Ота» романи оталар, аниқроқ қилиб айтганда, ғарбдан фарқли ўлароқ, ўзига хос дунёқараш, ўзбекона хислатларга, шарқона руҳга эга бўлган оталар ҳақида ёзилган.

Асарнинг асосий қаҳрамонлари: Пўлат (ота), Ёғду (она), Ўткир ака, Ойчечак опа, Тошдомла, Никита, Эрбой, Ўктам ака, Севинч, Факил, Турсун ака. Ушбу тимсоллар бугун орамизда сизу бизга таниш бўлган инсонлар қиёфасида берилган.

Ҳақиқий ўзбек отаси Пўлат (ота) сиймосида тасвирланган. Асардаги воқеалар уруш ва урушдан кейинги йилларга тўғри келган. Уруш даврида қонун бўйича уй эгаси урушга кетган бўлса, уйда қолган ягона фарзанд (ўғил) урушга жўнатилмасди. Лекин Пўлат отаси Ўткир ака кетганидан сўнг, уйда жим ўтиролмади. Ўзида куч, матонат топа олган Пўлат ўз хоҳиш-истаги билан урушга кетди. Жисмонан бақувват бўлган Пўлат ҳақиқий ҳаёт қандай эканлигини, қийинчиликлардан қандай қутулиш кераклигини урушга бориб билди. Ачинарли томони шундаки, урушга кетишдан бир ой олдин, Пўлат ўз севган қизига онасининг қистови билан уйланди. Аслида, у урушдан қайтиб келиб, уйланмоқчи эди. Аммо онаси бунга йўл қўймади ва қайсарлик билан ўғлини уйлантирди. Пўлат урушга борганида, табиийки, оиласини, айниқса, рафиқасини соғинади ва пичирлаб шеър ўқийди:

«Мени кутгил ва мен қайтарман!

Фақат кутгил жуда интизор,

Кутгил ёмғир зериктирганда,

Мени кутгил ёққанида қор».³

Жанг майдонида Пўлат Никита исмли русийзабон йигит билан дўст тутинди. Ўғир кунларида бир-бирига ёрдам берди. Пўлат урушга, ҳатто, чумолига ҳам озор бермаган йигит сифатида борди. Аммо уруш уни бора-бора раҳм-шафқатсиз қилиб тарбиялади. Қанчадан-қанча немис аскарларини ўлдирди. Украина

² <https://kitobxon.com/ru/yozuvcchi/umarali-normatov>

³ Ҳамдамов У. Ота –Т: Ёшлар матбуоти, 2022. – Б.43

ерлариди Пўлат туфайли бир неча душман кўшинларининг қони тўкилиб, жонсиз танага айланди. Пўлат ва Никитанинг қолган жангчилардан фарқли жиҳати шундаки, уларда виждон, одамийлик хислатлари тўла-тўқис йўқолмаганди. Масалан, кунлардан бир куни Никита бир немис аскарини яралайди, шунда душман дод-вой солиб, оғриқдан ингради. Икки дўст немиснинг бундай инграшига раҳми келиб, уни қутқарди, қўлларидан келганча ёрдам беришди. Пўлат урушда омон қолди, бироқ... Бироқ Никита ҳалок бўлди. Уруш тугаганида душманларга асир тушиб, қамокда ҳам ўтириб чиқди. Пўлат қайтган йили, 1953 йил Сталин вафот этганди. Ёғду эрини нақ ўн икки йил кутди. Урушдан кейин улар ўн беш йил фарзанд кўришмади. Қизиқ томони, эр-хотин – иккиси ҳам соппа-соғ, шунчаки шу вақтгача Оллоҳ уларни тирноққа зор қилди. Узоқ кутилган онлар келди. Анча йиллардан бери ушбу хонадонда янграмаган овоз – чақалоқ йиғиси янгради. Қизалоқ бутун оилага узоқ йиллардан бери кутилаётган севинч олиб келди. Исми ҳам жисмига мос бўлиб, унга Севинч деб исм қўйилди. Қизалоқ оилада ягона бўлганлиги учун жуда эрка, тантиқ ўсди. Истаган ҳар бир нарсаси муҳайё қилинди. Момоси Ойчечак опа қўлида тарбия топди.

Романда ёзувчи инсон руҳияти ва фитрати ҳар қанча кучли бўлмасин, тақдир синовларни кутилмаганда уни бахт ва қайғу чорраҳасида тўқнаш қилишини кутилмаган кульминацион сюжет тизимида маҳорат билан ёритади. Айниқса, кунлардан бир кун уйга ўт кетганида узоқ йиллар мобайнида кутилган фарзанд, Севинчнинг юзи куйиши китобхонни кейинги тафсилотлар сари бош кўтармай мутолаа қилишга ундайди. Оллоҳ берган гўзал ҳусн бир ондаёқ бузилди. Энди ота-онанинг кўнглига қил ҳам сиғмасди. Томоғидан на сув, на овқат ўтди. Чунки, узоқ йиллар мобайнида уларнинг фарзанд кўрмаганлиги хавотирли бўлган бўлса, энди ўша фарзанднинг келажаги ҳақида қайғура бошлашди. Гўзал ҳусни куйганидан сўнг, чандиқ изи қолди. Келажакда шу чандиқ туфайли уйига совчилар келмаслигидан хавотирланди ва шундай бўлди. Асардаги кейинги воқеликлар тизими шу қадар шиддат билан айланадики, ҳар бир тафсилотда китобхон бевосита Пўлат отанинг маънавий қиёфасини кўради. Айниқса, қизи Севинчнинг туғруқхонада эканлигидан хабар топган отанинг вазоҳати романдаги нурли чизгиларни фожеликка буради.

Шу ўринда ўқувчида савол туғилади: Пўлат ота қизини ўлдириб, тўғри қилдими? Ёки бўлмаса, қиз отасининг орзу-истагини амалга оширмоқчи бўлиб, уни набиралик бахтини ҳис қилдириш учун берухсат никоҳдан ўтганини қандай оқлаш мумкин? Ахир ота, барибир ота. Унда мусулмонликка хос хислатлари: рашки, шижоати, матонати бор. Асарда ўзбекона урфлар Пўлат ота тимсолида ёрқин ифодаланган. Хусусан, ўзбекларда бир одат бор: Хотин турмуш ўртоғининг

исмини айтиб чақирмайди. Оила бошчиси эса аёлига ўз исми билан эмас, қизининг исми билан мурожаат қилади. Пўлат ҳам Ёғду онани «Севинч» деб чақирарди. Асарда ота тимсоли тўла-тўқис тасвирланган. Бунга шубҳам йўқ. Қизининг туғилишини интизор кутади, юзи куйганида ҳақиқий ўзбек отаси каби унга меҳрини аямайди, уни ташлаб кетмайди. Лекин қизини ўлдиради. Энг ўғир гуноҳлардан бирини қилади.

Нега? !Ёзувчи нега асарни шундай аянчли тақдир чизгилари билан тугатган. Ҳозирги адабий жараённинг кузатувчиси сифатида шуни алоҳида таъкидлашимиз жоизки, бадиий асар ўқувчи руҳиятига фақат эстетик таъсир қилиш эмас, балки уни шиддатли ҳаёт оқидамида ҳар қандай қийинчиликларни матонат ила енгиш, кутилмаганда юз берадиган чигал муаммоларга оқилона ечим топа билишида ҳам тарбия воситаси бўлмоғи жоиз. Айни маънода нуктадон олим ва ёзувчи Улуғбек Ҳамдамнинг “Ота” романи шундай хусусиятга эга ҳаққоний битик десак муболаға бўлмайди. Профессор Умарали Норматов таърифига асослансак, “Адабиётимиз, жумладан, романчилигимиз фалаж ҳолатга тушиб қолган ҳозирги шароитда бу асар роман жанрига қайта жон ато этди”⁴

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ҳамдамов У. Ота – Т: “Ёшлар матбуоти”, 2022. –Б. 138
2. <https://kitobxon.com/ru/yozuvchi/umarali-normatov>
3. <https://ziyouz.uz/ilm-va-fan/adabiyot/nazar-eshonqul-adabiyot-tarbiya-vositasimi/>

⁴ Ҳамдамов У. Ота –Т: Ёшлар матбуоти, 2022. – Б. 4